

Н. С. Щербакандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та прикладної лінгвістики
Житомирського державного університету імені Івана Франка

МЕТОДОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ЗАГАЛЬНОНАУКОВИЙ РІВЕНЬ

Головною передумовою оптимізації підготовки майбутніх учителів іноземних мов до навчання учнів з особливими освітніми потребами є аналіз несприятливих факторів, що перешкоджають реалізації середньої вітчизняної інклюзивної освіти, та їх інтерпретація в контексті вищої професійно-педагогічної освіти. До таких насамперед належать: небажання і незміння працюючих учителів-предметників навчати учнів з інвалідністю. Ця комплексна проблема є так чи інакше характерною для багатьох країн світу. Її вирішення, на думку низки дослідників, полягає в організації треступеневої підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: інтенсивне вивчення студентами відповідних дисциплін у ЗВО, регулярне підвищення професійної кваліфікації працюючих учителів-предметників і їх професійний саморозвиток протягом життя. Ця публікація присвячена визначенню загальнонаукових теоретико-методологічних основ підготовки майбутніх учителів у межах ЗВО. У цьому контексті продуктивними видаються положення: аксіологічного, структурно-функціонального, культурологічного та особистісно-діяльнісного підходів. Використання структурно-функціонального підходу дозволяє визначити послідовність моделювання відповідної педагогічної системи: від збору інформації – до уточнення побудованої моделі, а також визначити тип моделі, що відповідає вимогам і умовам професійно-педагогічної підготовки. З позиції культурологічного підходу запровадження інклюзивної освіти є об'єктивною формою суспільно-культурної трансформації, в якій культуровідповідність учителя (виражена в недостатній толерантності до навчання дітей з інвалідністю в ЗНЗ) розглядається як негативний фактор. Мінімізація його впливу можлива за рахунок гуманізації ціннісних орієнтацій студентів у ході їх професійної підготовки. З позиції аксіологічного підходу цей процес може розглядатися як привласнення студентами гуманістичних цінностей освітньої та соціальної інклюзії. Зрештою особистісно-діяльнісний підхід передбачає активізацію та суб'єктивізацію студентів у ході професійної підготовки до навчання учнів з інвалідністю засобами особистісних і діяльнісних технологій.

Ключові слова: загальнонауковий рівень методології, підготовка майбутнього вчителя, іноземна мова, учні з інвалідністю, культурологічний підхід, аксіологічний підхід, структурно-функціональний підхід, особистісно-діяльнісний підхід.

Постановка проблеми. Вивчення загальнонаукових теоретико-методологічних основ підготовки майбутніх учителів до роботи з учнями з особливими освітніми потребами, до яких належить і інвалідність, дозволяє вирішити два завдання: спробувати пояснити труднощі середньої вітчизняної інклюзивної освіти та спроектувати необхідні зміни в контексті вищої педагогічної освіти. До бажаних змін насамперед належать гуманізація ціннісних орієнтацій майбутніх і працюючих педагогів, що працюють чи працюватимуть в умовах інклюзії, та їх цілеспрямована професійна підготовка та перепідготовка. Актуальність цієї проблеми підтверджується загальноукраїнським дослідженням С.П. Миронової, за яким 76% учителів і вихователів згодні з необхідністю запровадження інклюзії, але не бажають навчати дітей з психофізичними порушеннями у своєму класі; 62% – мають негативні стереотипи щодо таких дітей і їх сімей; 86% педагогів не знають впливу особливостей психофізичного розвитку цих дітей

на процес навчання; 92% вчителів і вихователів не володіють спеціальними методиками і підходами до їх навчання; 98% педагогів не знають, як реалізувати корекційний компонент навчання, і вважають, що його мають реалізувати винятково вчителі-дефектологи; 64% учителів вважають навчання дітей з інвалідністю обов'язком асистента чи вчителя-дефектолога, що має відбуватися в окремому приміщенні, а створення Індивідуальної програми та плану розглядають як додатковий тягар [1, с. 6]. Наведені цифри пояснюються міжнародними дослідженнями Ф.Д. Махло, з яких автор зробила висновок, що без спеціальної інтенсивної підготовки вчителі не можуть контролювати ситуації, що виникають в інклюзивному класі, в результаті чого в них формується негативне ставлення до учнів з особливими освітніми потребами та до освітньої інклюзії загалом [2, с. 48]. Як зазначено в міжнародному програмному документі «Вчителі для всіх: інклюзивна освіта для дітей з інвалідністю», формування у майбутнього вчителя готов-

ності до роботи з учнями з особливими освітніми потребами можливе за умови:

- освоєння студентами ЗВО навчальних дисциплін, в яких будуть збалансовані теоретичний і практичний компоненти підготовки до реалізації інклюзивного навчання учнів;
- підвищення кваліфікації вчителів, що дозволить їм переоцінити своє ставлення до учнів і поліпшити методи їх навчання;
- постійне професійне зростання вчителів у ході запровадження інклюзії у школі [3].

На нашу думку, продуктивними теоретико-методологічними основами професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя до навчання учнів з особливими освітніми потребами є положення структурно-функціонального, культурологічного, аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як показав проведений аналіз наукової літератури, проблематика підготовки (майбутніх) учителів до роботи з учнями з інвалідністю вивчалась такими дослідниками, як Л.Л. Дика, А. Луговський, М. Сварник, О. Падалка, О.П. Кірцхалія та інші. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності досліджували В.А. Гладуш, Г.І. Лисенко, О.А. Дубасенюк, Т.В. Семенюк, О.Є. Антонова, В.І. Зацерковний, І.В. Тішаєв, В.К. Демидов, І.В. Зайченко, В.В. Прошкін, Ю.П. Тарелкін, В.О. Цикін, С.Л. Яценко та інші. Особливості використання структурно-функціонального підходу вивчалися такими науковцями, як В.Г. Воронкова, А.Г. Беліченко, О.М. Попов, В.Н. Лавриненко, Л.М. Путилова, Ю.П. Тарелкін, В.О. Цикін та інші. Сутність культурологічного підходу була досліджена такими вченими, як В. Андрущенко, Г.П. Васянович, С.М. Гатальська, Б.С. Гершунський, І.В. Зайченко, І.А. Зязюн, М.С. Каган, С.К. Кримський, Ю.П. Тарелкін, В.О. Цикін та ін. Особливості аксіологічного підходу були проаналізовані такими вченими, як М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, С.С. Вітвицька, С.А. Калінін, Ю.П. Тарелкін, В.О. Цикін та інші. Нарешті психологічні основи особистісно-діяльнісного підходу в організації навчального процесу були схарактеризовані Л.С. Виготським, В.В. Давидовим, В.П. Зінченком, О.О. Леонтьєвим, А.В. Петровським, С.Л. Рубінштейном, І.С. Якиманською та іншими. Проте досліджень, у яких зазначені вище загальнонаукові підходи використовувалися б для проектування професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови (ІМ) до навчання учнів з особливими освітніми потребами, виявлено не було.

Зважаючи на все сказане, **метою статті** було обрано можливість проектування підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до навчання учнів з інвалідністю з використанням положень структурно-функціонального, культурологічного, аксіологічного та особистісно-діяльнісного підходів.

Виклад основного матеріалу. Структурно-функціональний підхід до аналізу системних об'єктів передбачає виділення в них структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначення їхньої ролі (функції) в системі [4, с. 105]. Моделювання, на думку М.А. Нікітіної, А.Н. Захарова, В.В. Насонової, А.Б. Лісіцина і В.М. Горбатова, має включати такі етапи:

- збір інформації про об'єкт, висування гіпотез, попередній аналіз;
- проектування структури і складу моделі (підмоделей);
- побудова моделі, розробка окремих підмоделей, ідентифікація параметрів моделі (підмоделі);
- дослідження моделі – вибір методу дослідження і розробка алгоритму (програми) моделювання;
- оцінка адекватності, стійкості, чутливості моделі;
- інтерпретація, аналіз результатів моделювання та встановлення деяких причинно-наслідкових зв'язків у досліджуваній системі;
- уточнення моделі за необхідністю та повернення до досліджуваної системи з новими знаннями, одержаними за допомогою моделювання [5, с. 71].

Моделі поділяються на: матеріальні (фізичні та математичні) та ідеальні (моделі-представлення та знакові; семантичні та інтуїтивні; аналітичні та імітаційні); пізнавальні та прагматичні; субстанціональні, структурні, функціональні і змішані [6, с. 193–196]. У межах означеної класифікації модель підготовки майбутніх учителів ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами, побудована за структурно-функціональним підходом, належатиме і до ідеальних, оскільки буде спроектована засобами розумових маніпуляцій, і до прагматичних, адже слугуватиме засобом регулювання практичної діяльності, а не її відображення, і до несубстанціональних структурно-функціональних [6, с. 193–196]. Використання цього типу моделювання є найсуміснішим із педагогічними дослідженнями, оскільки передбачає задіяння схем, графіків, креслень, діаграм, таблиць, рисунків, доповнених спеціальними правилами їх об'єднання та перетворення [5, с. 68].

Культурологічний підхід дозволяє вивчати об'єкти як культурні феномени, що належать до однієї чи декількох підсистем світу (природа, людина чи суспільство) і містять одночасно об'єктивну (матеріальну чи духовну) та суб'єктивну форми (відображення об'єкта в індивідуальній чи суспільній свідомості) [4, с. 111]. Використання цього підходу в педагогіці дозволяє вирішувати питання, пов'язані з виховним потенціалом національної культури, культурними цінностями інших народів, освоєння яких суб'єктами навчання

забезпечить їм адекватну міжкультурну комунікацію; з урахуванням етнопедагогічних традицій навчання і виховання.

В контексті запровадження інклюзивної освіти, що є об'єктивною формою культурної трансформації, традиційна культуровідповідність учителя розглядається нами як негативний фактор, про що йшлося вище. Мінімізація його впливу можлива за рахунок гуманізації ціннісних орієнтацій студентів у ході їх професійної підготовки. Описана перспектива розгляду культурологічної проблематики характерна для соціокультурного підходу, що вивчає стратегічні цілі історичного самовідтворення суспільства з його національною специфікою і системними характеристиками культурно-ціннісних комплексів (як традиційних, так і нових) соціальної адекватності і культурної компетентності членів цього суспільства [4, с. 112]. З позиції соціокультурного підходу підготовка майбутнього вчителя ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами може розглядатись як привласнення студентами гуманістичних цінностей освітньої та соціальної інклюзії.

Аксіологічний (або ціннісний) підхід дає можливість з'ясувати якості та властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольнити потреби окремої особистості чи суспільства, а також ідеї і спонукання у вигляді норми та ідеалу [4, с. 112]. Поняття «цінності» тлумачиться Ю.П. Тарелкіним і В.О. Цикінім як перевага певних смислів і побудованих на цій основі способів поведінки. Автори відносять до цінностей суспільства лише позитивно значущі, що пов'язані з соціальним прогресом, основними з яких є загальнолюдські гуманістичні [4, с. 112]. Особливо великого значення набувають гуманістичні цінності в педагогічній освіті. Як відмічає С.С. Вітвицька, «гуманістична парадигма виховання передбачає звернення до духовноморальних цінностей суспільства, і на цій основі має будуватися індивідуально-творча, ціннісна діяльність майбутнього вчителя в процесі навчання у ВНЗ [7, с. 63–67]. С.А. Калінін, М.І. Дьяченко та Л.А. Кандибович зазначають, що ієрархію цінностей доцільно розглядати стосовно конкретного світогляду й антропології, конкретної цивілізації, взятої у певному історичному часі [8, с. 15]. Таким чином, у підготовці майбутнього вчителя ІМ до навчання учнів з особливими освітніми потребами мають враховуватися, з одного боку, загальнолюдські гуманістичні цінності, які необхідно прививати студентам і які визначають їх професійну придатність, а з іншого – нові, актуальні, що дозволяють їм адекватно діяти в сучасних освітніх умовах, прийняти освітню та соціальну інклюзію дітей з інвалідністю в Україні та вкладати необхідні зусилля в їх навчання та розвиток.

Особистісно-діяльнісний підхід ґрунтується, з одного боку, на особистісно-орієнтованому (осо-

бистісному), а з іншого – на діяльнісному підході, що походить від теорії діяльності. З позиції особистісно-орієнтованого підходу, людина, що планує, організує, виконує та контролює діяльність, вважається її суб'єктом, який розвивається в ході її здійснення. Діяльнісний підхід тлумачиться як методологічний принцип, основою якого є категорії предметної діяльності людини (групи людей, соціум у цілому) [4, с. 106]. Тому видається доцільним розглядати вказані підходи разом, у межах особистісно-діяльнісного. З його позиції діяльність – це активна взаємодія людини з середовищем, в якому вона досягає свідомо поставленої мети, що виникла в результаті появи в неї певної потреби, мотиву [9].

Специфіка особистісно-діяльнісного підходу в нашому дослідженні конкретизується в контексті професійно-педагогічної освіти. Ми розділяємо позицію А.У. Коумза, одного з засновників особистісного підходу (personal approach), що вчителю недостатньо бути освіченим фахівцем і йому недоцільно наслідувати інших досвідчених чи успішних педагогів, щоб набути професійності. Професійно-педагогічна підготовка має бути спрямована на розвиток особистості та індивідуальності майбутнього вчителя у взаємодії з професійними задачами, оскільки тільки так він зможе гнучко їх вирішувати в майбутньому та задовольняти власні і суспільні потреби. «Зведення» підготовки майбутнього вчителя до відповідності попередньо встановленому переліку зразків поведінки чи особистісних рис призведе до втрати ним ініціативності, активності та гнучкості, оскільки він буде готовий лише наслідувати. Як підкреслює автор, «хороший учитель – це не той, хто поводить «передбаченим способом», а той, хто <...> майстерно досягає бажаного результату» [10]. Як зазначає О.В. Гвоздікова, особистісно-орієнтоване навчання зосереджене на розвитку самобутності, самоцінності, індивідуальності, становленні культурної ідентифікації, соціалізації, життєвого самовизначення людини [11].

Своєю чергою «суб'єктизація» тих, хто навчається, передбачає зв'язок між розвитком їх особистостей і розв'язанням ними проблемних завдань, внаслідок чого формується досвід діяльності. Водночас визначає педагогічні умови, що можуть призвести до свідомого керування учнями / студентами своєю навчальною діяльністю [12]. Описуючи вказані умови суб'єктизації, Л.М. Фрідман і І.Ю. Кулагина зазначають, що учень (в нашому випадку – студент) повинен знати:

- загальні плани і програми свого навчання на наступний рік;
- які знання і вміння мають бути засвоєні в результаті вивчення кожної чергової теми (бажані результати);
- причини і користь від вивчення теми, яку проблему мають вирішити;

Своєю чергою вчитель (в нашому випадку – викладач) має:

- контролювати результати (студентів) на кожному занятті;
- оцінювати їх успіхи за пунктами: знає / ще не знає; вміє / ще не вміє; тема засвоєна / ще не засвоєна;
- відкрито проводити облік досягнень (студентів) [13, с. 229].

Засобом реалізації особистісно-діяльнісного підходу є, зокрема, діяльнісні та особистісно орієнтовані технології. Як вважають О.В. Палига та І.А. Притула, діяльнісні технології передбачають проведення аналізу виробничих ситуацій, розв'язання ситуативних виробничих завдань, ділові ігри, моделювання професійної діяльності в навчальному процесі, організацію професійно спрямованої дослідницько-пошукової роботи тощо. Особистісно орієнтовані – включають збільшення частки самостійної діяльності суб'єктів навчання, дослідницьку роботу та роботу за індивідуальним планом, використання методу проектів тощо [14, с. 6].

Висновки і пропозиції. Сучасний етап розвитку вітчизняної середньої освіти відкриває унікальні перспективи для її гуманізації і водночас висуває перед вищою педагогічною освітою нетрадиційні задачі. Особливо це стосується кадрового забезпечення реалізації інклюзивної освіти учнів з інвалідністю. Перед учителями-предметниками постають завдання, які ще донедавна виконувались педагогами спецшкіл, і вони здебільшого не готові до цього ані професійно, ані психологічно. Тому відповідна підготовка майбутніх учителів до роботи з дітьми з інвалідністю має враховувати досвід спеціальної освіти і може проектуватися на підставах культурологічного, аксіологічного, структурно-функціонального та особистісно-діяльнісного підходів.

Список використаної літератури:

1. Миронова С.П. Реалії та перспективи забезпечення інклюзивної освіти фахівцями. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: збірник наукових праць*. 2016. № 32 (Частина 2), С. 5–10.
2. Mahlo F.D. Experiences of learning support teachers in the foundation phase, with reference to the implementation of inclusive

- education in Gauteng : дис. ... канд. пед. наук : University of South Africa, Pretoria. URL: http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/5692/dissertation_mahlo_d.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 7.09.2019).
3. Bagree S., Lewis I. Teachers for all: Inclusive teaching for children with disabilities, International Disability and Development Consortium. Washington, DC URL: https://www.eenet.org.uk/resources/docs/IDDC_Paper_Teachers_for_all.pdf (дата звернення: 8.09.2019).
 4. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. *Методологія наукових досліджень* : навч. посіб. Суми : Видавництво СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. 284 с.
 5. Моделирование как метод научного познания сложных мясных систем. *Теория и практика переработки мяса*. 2017. №3. С. 66–78.
 6. *Теорія систем в екології* : підручник / Масікевич Ю.Г. та ін. Суми : Сумський державний університет, 2015. 330 с.
 7. Вітвицька С.С. Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал*. 2015. Вип. 10. С. 63–67.
 8. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. *Психологический словарь-справочник*. Минск : Харвест, 2007. 576 с.
 9. Столяренко Л.Д. Человек как субъект деятельности. URL: <https://psyera.ru/tags/deyatelnost> (дата звернення: 25.08.2019).
 10. Combs A.W. The personal approach to good teaching. *Educational Leadership*. URL: http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_196403_combs.pdf (дата звернення: 26.08.2019).
 11. Гвоздікова О.В. Технології навчання в сучасній школі. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/tekhnologiyi-navchannya-v-suchasnii-shkoli.html> (дата звернення 28.08.2019).
 12. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О.В. Скрипченко та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
 13. Фридман Л.М., Кулагина И.Ю. *Психологический справочник учителя*. Москва : Просвещение, 1991. 288 с.
 14. Палига О.В., Притула І.А. Інноваційні технології навчання при підготовці валіфікованих робітників в системі професійно-технічної освіти. URL: <http://vpl57.zp.ua/file/IYPNoweV> (дата звернення: 27.08.2019).

Scherba N. The Methodology of Would-be Foreign Language Teacher's Preparation to the Instruction of Learners' with Disability: The General Scientific Level

The key prerequisites for the optimization of would-be foreign language teachers' preparation for SEN learners' instruction are the analysis of inhibiting factors hampering the implementation of inclusion in Ukrainian secondary mainstream institutions and their interpretation in the context of teacher training. These are primarily caused by: the lack of in-service teachers' confidence and skills to work with learners with disability. This complex issue is to some extent typical for different countries of the world. Its resolution lies,

according to a number of researches, in a 3-staged organization of teachers' preparation to SEN learners' instruction: intensive acquisition of relevant courses in a higher teacher training institution, regular further training of in-service teachers, and their life-long professional self-development. This article is dedicated to the selection of general scientific theoretical methodological bases of pre-service teacher training. The most productive approaches in this context are: the axiological, structural-functional, culturological and personal-activity ones. The application of the structural-functional approach allows to clarify the procedure of modelling the correspondent pedagogical system: from information collection – to the refinement of the model built, and also to define the type of the model to be designed according to demands and conditions of teacher training. From the view point of the culturological approach, inclusive education is an objective form of social and cultural transformation, where teacher's cultural conformity (expressed by the lack of tolerance to teaching SEN children in a mainstream school) is considered a negative factor. The minimization of its impact is possible at the expense of students' values humanization in the process of their professional training. From the perspective of the axiological approach this process is viewed as the interiorization of humanistic values of educational and social inclusion. And finally, the personal-activity approach presupposes students' activization and subjectivation in their professional preparation to instructing learners with disability by means of personal and activity techniques.

Key words: *general scientific methodology, would-be teacher's preparation, foreign language, learners with disability, culturological approach, axiological approach, structural-functional approach, personal-activity approach.*